

Resultaten verkenning ondersteuningsbehoefte toezicht en handhaving bij de implementatie van de Omgevingswet

Definitief

Datum: 13 februari 2018

|

Inhoud

1. Inleiding.....	4
2. Samenvatting	5
3. Resultaten van de interviews en de bijeenkomsten.....	11
3.3 Toezicht en Handhaving in de beleidscyclus	15
3.4 Anders werken	17
3.5 Eigen verantwoordelijkheid initiatiefnemer	19
3.6 Samenwerking met andere partners	20
3.7 ICT	21
3.8 Afbakening bevoegdheden	21
3.9 Bestuurlijke afwegingsruimte	22
3.10 Bestuursrechtelijke en strafrechtelijke partners	22
3.11 Financiële aspecten.....	23
4. Conclusies en Aanbevelingen	24
 Bijlage 1 Opzet van het onderzoek	28
Bijlage 2 Vragenlijst verkenning ondersteuningsbehoefte toezicht en handhaving bij de implementatie van de Omgevingswet	31
Bijlage 3 Lijst van organisaties waarvan personen zijn geïnterviewd.....	30
Bijlage 4 Leden van de interbestuurlijke begeleidingsgroep.....	31
Bijlage 5 Programma Praktijkdag Toezicht en Handhaving 30 oktober 2017.....	32
Bijlage 6 Overzicht van (kennis) netwerken die in de interviews zijn genoemd.....	33
Bijlage 7 Overzichtstabel issues.....	34

1. Inleiding

Het programma Aan de Slag met de Omgevingswet ondersteunt overheden daar waar interbestuurlijke implementatieopgaves liggen. Het programma ondersteunt hiermee de veranderopgaven van de koepelorganisaties VNG, IPO, UvW en Rijk bij het implementatieproces van de Omgevingswet.

In het Jaarplan “Aan de slag met de Omgevingswet” 2017 is afgesproken dat in 2017 een verkenning Toezicht en Handhaving wordt uitgevoerd. Het doel hiervan is de behoefte voor ondersteuning van toezichthouders en handhavers van de overheden bij hun voorbereiding op de komst van de Omgevingswet te inventariseren. Op basis hiervan kunnen keuzes worden gemaakt welke ondersteuning nodig is, zodat deze doelgroep goed is voorbereid op de inwerkingtreding van de Omgevingswet in 2021.

In dit onderzoek heeft de nadruk gelegen op activiteiten waarvoor de algemene regels, die opgenomen zijn in de Besluit Activiteiten leefomgeving en Besluit Bouwwerken Leefomgeving leidend zijn en activiteiten die mogelijk in toekomstige omgevingsplannen, waterschapsverordening en provinciale verordening geregeld worden. Hierbij wordt de ondersteuningsbehoefte van de toezichthouders en handhavers in beeld gebracht. Voor de ondersteuningsbehoefte van vergunningverlening, toezicht en handhaving voor complexe bedrijven is een afzonderlijk onderzoek uitgevoerd.

In bijlage 1 is de werkwijze van het onderzoek beschreven. Door te kiezen voor een aanpak waarbij leidinggevend, beleidsadviseurs, projectleiders en toezichthouders werkzaam bij Rijksorganisaties, provincies, gemeenten, waterschappen, omgevingsdiensten en veiligheidsregio's zijn geïnterviewd, in combinatie met het ophalen van signalen bij bijeenkomsten voor toezichthouders en handhavers van de overheden die te maken krijgen met de Omgevingswet, is een dwarsdoorsnede van het werkveld bereikt.

De aanbevelingen in dit rapport voor de ondersteuning van toezichthouders en handhavers kunnen door het programma Aan de slag met de Omgevingswet worden uitgevoerd, maar ook de koepels kunnen daarin een rol gaan spelen.

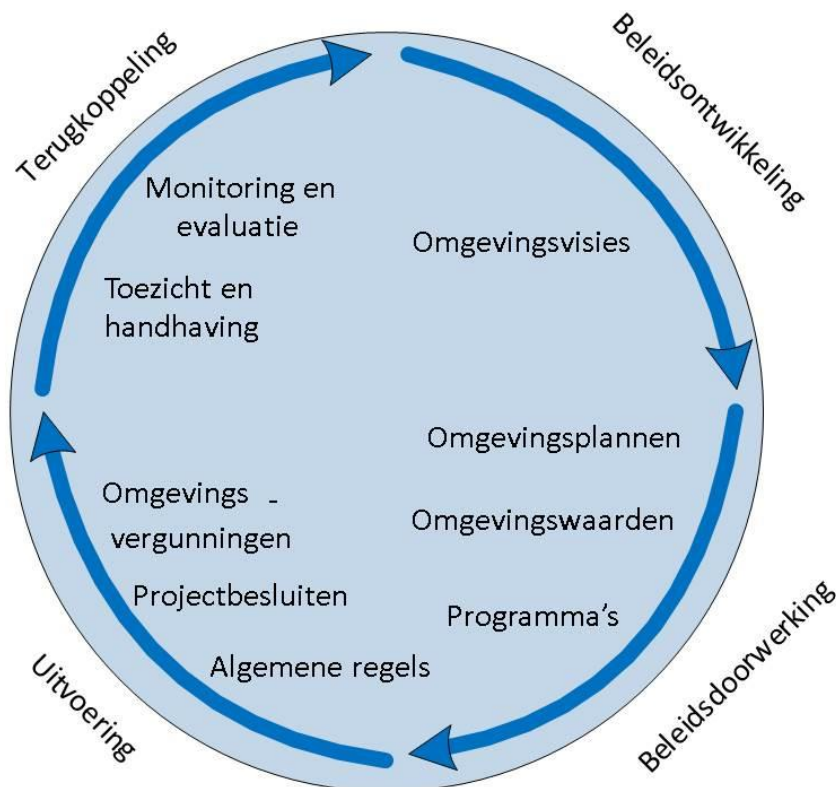
2. Samenvatting

De vraag naar de ondersteuningsbehoefte werd onderzocht door middel van interviews bij verschillende functionarissen bij de diverse bestuurslagen en door het ophalen van signalen door het bijwonen van diverse bijeenkomsten voor toezichthouders en handhavers over de Omgevingswet. Van augustus tot en met november 2017 zijn 25 interviews gehouden met in totaal 46 personen. Er is zo veel als mogelijk gezocht naar organisaties en personen waarvan de projectgroep de indruk heeft dat het 'early adopters' zijn. De geïnterviewde personen werken bij tien gemeenten, drie provincies, zes omgevingsdiensten, twee veiligheidsregio's, twee waterschappen en verschillende Rijksorganisaties. Op 30 oktober 2017 heeft een bijeenkomst plaatsgevonden waarbij de voorlopige resultaten van onderliggend onderzoek zijn gepresenteerd en in werkgroepen enkele thema's zijn besproken, zoals bijvoorbeeld de veranderingen voor de toezichthouders, digitale samenwerking en de rol van toezicht en handhaving in het beleidsproces.

Het brede werkveld van toezicht en handhaving is zich in meerdere of mindere mate aan het voorbereiden op de Omgevingswet. De meeste organisaties bevinden zich nog in de verkennende fase voor wat betreft de voorbereiding op toezicht en handhaving van de Omgevingswet. Toezichthouders en handhavers hebben op hoofdlijnen kennis genomen van de nieuwe wetgeving. Enkele geïnterviewde medewerkers hebben zich wel verdiept in het ontwerp voor het Besluit activiteiten leefomgevingen en hierop in de consultatieronde in 2016 een reactie gegeven. Doordat de wetgeving nog niet volledig is ontwikkeld en doordat wat nu al wel is vastgesteld slechts op hoofdlijnen bekend is bij deze groep, is het voor hen lastig in te schatten wat de gevolgen voor de organisatie en het personeel zijn.

Het beeld vanuit het werkveld over de voorbereiding op de implementatie van de Omgevingswet bij toezicht en handhaving is als volgt.

Toezicht en handhaving wordt nog niet voldoende betrokken bij het opstellen van de planvorming. Bij het opstellen van omgevingsvisies en decentrale regelgeving (omgevingsplannen, provinciale omgevingsverordeningen en waterschapsverordeningen) is het nodig om de signalen en kennis van toezicht en handhaving te benutten en daarmee te werken naar de geest van het nieuwe stelsel. In de memorie van toelichting van de Omgevingswet is een beleidscyclus opgenomen die afgeleid is uit analyse van EU richtlijnen op het gebied van de fysieke leefomgeving en die ten grondslag ligt aan de structuren van het instrumentenpalet van de Omgevingswet en de besluiten. In deze beleidscyclus gaat toezicht en handhaving en monitoring en evaluatie nadrukkelijk vooraf aan beleidsontwikkeling (omgevingsvisies) en beleidsdoorwerking (omgevingsplannen/verordeningen en waterschapsverordeningen). Dit vraagt een andere manier van werken: van achteraf toetsen en handhaven naar aan de voorkant meedenken over visievorming.

Ook de verdere verbreding van het stelsel in/naar de fysieke leefomgeving (t.o.v. WABO) heeft gevolgen voor de wijze waarop het werk wordt georganiseerd en de houding en vaardigheden die hiervoor nodig zijn.

Toezichthouders en handhavers hebben nog veel vragen over het werken met doelregelgeving en zorgplicht. Het werken met algemene regels en zorgplichten op gebied van milieubelastende activiteiten is nu ook al opgenomen in het Activiteitenbesluit, maar het werken hiermee in de praktijk ervaart men als lastig uitvoerbaar. Er is gebrek aan kennis over de Omgevingswet en de instrumenten. Deels komt dat doordat de Omgevingswet en de instrumenten nog in ontwikkeling zijn, waarbij de focus van de ontwikkeling op dit moment ligt op planvorming en vergunningen/meldingen. Er is grote vraag naar kennis en ontwikkeling voor toezicht en handhaving.

De Omgevingswet gaat meer uit van eigen verantwoordelijkheid bij een initiatiefnemer, maar het is voor toezichthouders en handhavers niet duidelijk wat dat gaat betekenen voor de werkwijze van toezicht en handhaving.

Toezichthouders en handhavers zouden graag hun werkprocessen digitaal willen koppelen aan vergunningverlening en zouden graag digitaal informatie uitwisselen met andere handhavingspartners. Op dit moment is een samenwerkingsruimte in het Digitaal Stelsel Omgevingswet (DSO) nog niet voorzien.

Er is in het werkveld onvoldoende beeld van de mogelijke veranderingen die de implementatie van de Omgevingswet met zich mee kan brengen voor de strafrechtelijke en bestuurlijke ketenpartners.

Dit beeld leidt tot drie conclusies en aanbevelingen.

Conclusie 1 Kennisoverdracht nodig en ondersteuning bij het ‘anders werken’

Er is een grote vraag naar informatie, kennis over en ontwikkeling van de Omgevingswet en instrumenten, specifiek op het gebied van toezicht en handhaving. Er is behoefte aan een duidelijke toelichting op de werkwijze van de wetgeving. Er is kennisoverdracht nodig om het werkveld in staat te stellen om op het juiste kennisniveau en tot de andere manier van werken te komen. Vanuit het veld wordt specifiek gevraagd naar kennisoverdracht, maar ook naar oefenmogelijkheden m.b.t. doelregelgeving, gelijkwaardigheid en zorgplichten bij het doorleven van de impact van het werken naar de geest van de wet.

Gezien de wijzigingen m.b.t. de milieubelastende activiteiten is bij de ondersteuning in ieder geval aandacht nodig voor :

- de systematiek en de wijze waarop regels in het Bal gekoppeld zijn aan activiteiten, inclusief de wijze waarop lozingen in het besluit geregeld zijn
- beperking van de vergunningplicht tot een deel van de activiteit
- omgrenzing van de activiteit
- de betekenis voor toezicht en handhaving bij het opnemen van regels in het omgevingsplan als het gaat om de milieubelasting van geluid, geur en trillingen
- de betekenis voor toezicht en handhaving als gevolg van de samenhang in regels in omgevingsplan, omgevingsverordening, waterschapsverordening en het Besluit activiteiten leefomgeving en daarmee samenhangend de “bruidschat”
- overdracht van provinciale taken naar gemeentelijke taken, zoals bij bodem
- de mogelijkheid om bevoegdheden over te dragen
- de betekenis voor toezicht en handhaving als gevolg van het onderscheid in het Bal tussen meldingsplichten en informatieplichten
- Hoe ziet de beleidsneutrale opname van de wet VTH in de Omgevingswet eruit? En is deze wel beleidsneutraal?

Het huidige aanbod van informatie is doorgaans gericht op gemeenten en provincies. Dat wordt bij de Rijksdiensten, w.o. Inspectie IL en T en de rechtspraak, als een gemis ervaren.

Ook bij de bouwactiviteiten zijn er wijzigingen. Als gevolg van het aanhouden van de Wet kwaliteitsborging private bouwsector en het nog in ontwikkeling zijn van het invoeringsbesluit waarin “de Knip” wordt uitgewerkt is nog onduidelijk wat de betekenis hiervan is voor toezicht en handhaving.

Tenslotte is ook aandacht nodig voor de verdere verbreding van het stelsel in/naar de fysieke leefomgeving (t.o.v. WABO) en de gevolgen voor de wijze waarop het werk wordt georganiseerd en de houding en vaardigheden die hiermee gemoeid zijn.

Aanbeveling 1 Programmadeel voor kennisoverdracht en ondersteuning bij het ‘anders werken’

Een deel van het Programma Aan de slag met de Omgevingswet zou moeten worden ingericht voor kennisoverdracht richting toezicht en handhaving. Zorg bij het inrichten van de ondersteuning dat toezichthouders en handhavers van verschillende bestuurslagen gezamenlijk kennis kunnen nemen van de regels en de werkwijze van de Omgevingswet en zorg dat men gezamenlijk kan oefenen met diverse cases waarbij verschillende overheidslagen zijn betrokken. Naast gemeenten, provincies, waterschappen en Rijksdiensten worden de omgevingsdiensten (bestuurlijk aangestuurd door gemeenten en provincies) en de veiligheidsregio's ook tot de doelgroep gerekend. Maak gebruik van de regionale schaal waarop veel samenwerking is gebaseerd c.q. nodig is. Daarbij is het principe van 'Train de trainer' een effectieve manier om kennis verder binnen de organisaties te verspreiden en het bereik te vergroten. Informeer mensen via de bestaande overlegvormen en nieuwsbrieven over initiatieven op gebied van trainingen en pilots, zodat dubbeling wordt voorkomen.

Besteed in het programmadeel ook aandacht aan de specifieke taken en behoeften van de Rijksorganisaties, waaronder de organisaties die verantwoordelijk zijn voor opsporing en handhaving van het strafrecht en de IL&T.

Aan de hand van de inhoudelijke kennisoverdracht moet ook aandacht worden besteed aan 'anders werken'. Bij 'anders werken' gaat het met name om onderstaande drie aspecten:

- een andere beoordeling van initiatieven (niet voldoen aan een regel niet direct als 'fout' beoordelen, maar bekijken wat wel mogelijk is). Daarbij wel de juiste balans houden tussen ongewenste activiteiten, want schadelijk voor de leefomgeving, en 'mogelijk wenselijk'
- integraal denken en werken (incl. samenwerking tussen de organisaties)
- Terugkoppeling naar beleid-planvorming (zie ook 3.3)

Het werken met de Omgevingswet vraagt om een andere basishouding in het werk: 'ja', 'mits', in plaats van 'nee, tenzij'. Specifiek voor leidinggevendenden moet er aandacht worden besteed aan het veranderproces en het meekrijgen van mensen in de ontwikkelingen.

Conclusie 2

Meer betrokkenheid van toezicht en handhaving bij de planvorming nodig

Het realiseren van omgevingsvisies van Rijk en provincies en de provinciale omgevingsverordeningen conform het stelsel zijn voorzien uiterlijk bij inwerkingtreding van de Omgevingswet op 1 januari 2021. De waterschapsverordeningen moeten een jaar later zijn vastgesteld. Gezien de omvangrijke implementatieopgave is de voorbereiding van het opstellen van decentrale regelgeving voortvarend opgepakt.

Het beeld vanuit het werkveld is dat toezicht en handhaving nog onvoldoende is betrokken bij de voorbereidingen voor de planvorming, terwijl deze juist kunnen zorgen voor het inbrengen van beleidsrijke informatie vanuit de praktijk en voor een check op de uitvoerbaarheid, handhaafbaarheid en monitoring van het beleid. Een vergelijkbare conclusie is ook getrokken in het onderzoek Toezicht en handhaving gemeenten (Pro Facto, in opdracht van het ministerie van BZK, november 2016). Toezicht en handhaving moet nadrukkelijker als onderdeel van een cyclisch beleidsproces worden betrokken door beleidsmakers (planvormers), maar ook door hen zelf.

Aanbeveling 2

Programmadeel voor inbedding toezicht en handhaving in het beleidsproces

Breng vanuit het programma Aan de slag met de Omgevingswet het belang van de input van toezicht en handhaving bij decentrale overheden naar voren bij de voorbereiding van omgevingsvisies en decentrale regelgeving. Monitor de betrokkenheid van toezicht en handhaving bij de voorbereidingen en richt een deel van de invoeringsondersteuning specifiek op deze doelgroep. De koplopers kunnen een voorbeeld zijn voor de middenmoot en de achterblijvers. Deze laatsten kunnen worden aangejaagd door middel van het uitvoeren van pilots en het uitwisselen van kennis en ervaringen met anderen.

Conclusie 3

Digitale samenwerking en uitwisseling

De medewerkers in het werkveld toezicht en handhaving zouden graag hun werkprocessen willen koppelen aan vergunningverlening en men zou graag digitaal informatie uitwisselen met andere handhavingspartners. Op dit moment is een samenwerkingsruimte in het Digitaal Stelsel Omgevingswet (DSO) nog niet voorzien. De taskforce complexiteitsreductie Digitaal Stelsel Omgevingswet heeft in haar voorstellen de behoefte aan een samenwerkingsruimte opgenomen met in 2021 alleen functionaliteit voor planvorming en vergunningen/meldingen. Besluitvorming hierover vindt nog plaats.

Het is opvallend dat verschillende onderzoeken worden uitgevoerd waarbij de ICT-voorzieningen een belangrijke rol spelen en waarbij enige overlap is, maar onvoldoende rekening is gehouden met het resultaat van het UIVO-I (Uitvoering Informatievoorzieningen Omgevingswet-Interbestuurlijk).

Aanbeveling 3 Formuleer een visie op digitale samenwerking

Formuleer vanuit de koepels een visie op de digitale samenwerking tussen de ketenpartners op het gebied van toezicht en handhaving. Daarmee kunnen Rijk, provincies, gemeenten, waterschappen en uitvoeringsdiensten vervolgens hun eigen plannen daarop inrichten.

Maak bij de ICT-ontwikkelingen gebruik van de het resultaat van het UIVO-I (Uitvoering Informatievoorzieningen Omgevingswet-Interbestuurlijk).

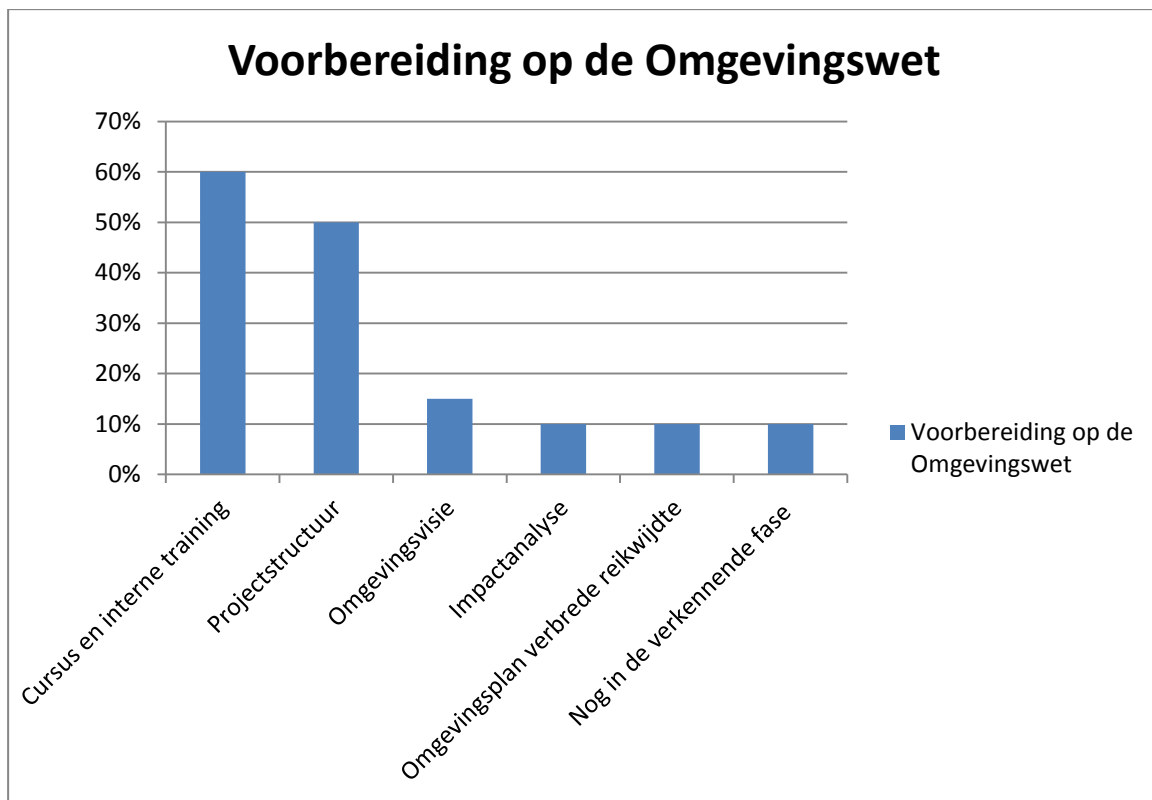
3. Resultaten van de interviews en de bijeenkomsten

In bijlage 1 is de werkwijze van het onderzoek beschreven. In dit hoofdstuk zijn de reacties beschreven die zijn verkregen via de interviews en de bijeenkomsten. De reacties van medewerkers die zijn verkregen in de interviews zijn gedetailleerder dan die verkregen in de bijeenkomsten.

3.1 Voorbereiding op de Omgevingswet

Het brede werkveld van toezicht en handhaving is zich in meerdere of mindere mate aan het voorbereiden op de Omgevingswet. De meeste organisaties bevinden zich voor de taak toezicht en handhaving nog in de verkennende fase.

Wanneer wordt gevraagd naar wat men heeft gedaan aan de voorbereiding op de Omgevingswet worden de volgende antwoorden het meest gegeven:

Vaak is slechts een deel van de organisatie bezig met de Omgevingswet. Dan gaat het om een projectteam Omgevingswet en medewerkers die in werkgroepen betrokken zijn. De overige collega's staan verder af van de voorbereidingen. Er zijn op een afdeling Toezicht en Handhaving vaak één of meerdere mensen die uit persoonlijke interesse de wetgeving nauw volgen. De overige collega's worden door hen geïnformeerd over de zaken die noodzakelijk zijn voor de uitvoering van het werk. De vraag kan hierbij worden gesteld of dit substantieel afwijkt voor collega's die werken in de fases van planvorming en vergunningverlening.

Het programma Aan de slag met de Omgevingswet is breed bekend bij de geïnterviewde personen. Vooral de website en de bijeenkomsten zijn bekend. Zowel de website als de

bijeenkomsten, zoals de Schakeldagen, worden goed gewaardeerd. De impactanalyse, de Basisgids en diverse PowerPoint presentaties worden door de projectteams gebruikt bij de voorbereiding op de implementatie.

Toezichthouders en handhavers geven aan dat men op hoofdlijnen kennis heeft genomen van de algemene regels die relevant zijn voor hen (BAL en/of BBL). Bijna alle organisaties hebben gebruik gemaakt van de mogelijkheid om te reageren op de ontwerpversies -van de amvb's BAL en/of BBL (versies juli 2016). Feitelijk is dat ook de laatste versie waar men kennis van heeft genomen. Dat er sindsdien weer een volgende versie beschikbaar is (waarin de ontvangen reacties zijn verwerkt) is niet breed bekend. De fasering van het inwerking treden van het stelsel heeft een rol gespeeld in het minder actief volgen van de volgende stappen van het wetgevingsproces. Doordat de wetgeving slechts op hoofdlijnen bekend is bij de geïnterviewden, is het voor de organisaties ook lastig in te schatten wat de gevolgen voor de organisatie en het personeel zijn.

De kennis over de Omgevingswet komt bij de toezichthouders en handhavers vaak via de interne organisatie; een projectteam Omgevingswet verspreidt de relevante informatie.

Andere informatiebronnen zijn:

- samenwerkingspartners, bijvoorbeeld andere gemeenten, waterschappen en omgevingsdiensten. Omgevingsdiensten spelen een belangrijke rol in de voorbereiding op de Omgevingswet. Veel taken op het gebied van toezicht en handhaving op de fysieke leefomgeving zijn door gemeenten en provincies belegd bij de omgevingsdiensten. Daar is de inhoudelijke kennis op het gebied van VTH nu geconcentreerd.

- koepels en beroepsverenigingen (VNG, IPO, provinciaal kennisnet, OD.NL). Organisaties vinden vaak bij de eigen koepel of beroepsvereniging de meest relevante informatie.

- programma Aan de slag met de Omgevingswet. Deze informatie wordt duidelijk en relevant gevonden.

- adviesbureaus, consultants of advocatenkantoren. Vooral medewerkers van juridische afdelingen betrekken hun kennis uit de particuliere markt.

- online, zoals Omgevingsweb en diverse online courses (OMOOC's). Er wordt online veel informatie geboden, al is deze vaak zeer algemeen van aard en niet toegespitst op toezicht en handhaving. Deze informatie is bovendien vaak voor gemeenten en provincies, en niet voor Rijksdiensten of waterschappen.

3.2 Doelregelgeving en zorgplicht

Toezichthouders en handhavers hebben veel vragen over het werken met doelregelgeving en zorgplicht. De inschatting van de veranderingen die de Omgevingswet op deze onderwerpen met zich mee zullen brengen zijn groter dan in werkelijkheid het geval zal zijn. Het werken met algemene regels en zorgplichten op gebied van milieubelastende activiteiten is al eerder ingezet bij het Activiteitenbesluit en dus niet nieuw voor de Omgevingswet, maar het werken hiermee wordt nog steeds als moeilijk ervaren.

Een aantal geïnterviewden verwacht dat daar waar regels niet duidelijk genoeg zijn, men de ruimte lokaal weer gaat invullen met beleidsregels. Open normen worden alsnog gesloten; de doelnormen worden vertaald in middelennormen.

De verwachting is dat de reikwijdte van de Omgevingswet voor wat betreft doelregelgeving en zorgplicht zal worden bepaald door jurisprudentie. Er zullen juridische procedures volgen om te bepalen in hoeverre handhaving op algemene artikelen stand zal houden. De verwachting is dat er meer gebruik zal worden gemaakt van externe deskundigen om handhavingszaken op basis van zorgplicht sluitend te maken.

Sommige geïnterviewden zijn zich bewust dat er in het Activiteitenbesluit al meer met doelvoorschriften wordt gewerkt. Deze mensen geven aan dat wanneer een doelvoorschrift onvoldoende houvast biedt in een bepaalde situatie, dat er dan ook mogelijkheden zijn voor het opnemen van maatwerkvoorschriften, aanvullend op het doelvoorschrift. Dit biedt juist een kans, maar niet iedereen is op de hoogte van deze mogelijkheden. Hier ontbreekt bij de een groot deel van de medewerkers de kennis van de wetgeving om de mogelijkheden juist in te schatten.

Uit de interviews komt naar voren dat men het belangrijk vindt dat handhavers met één mond moeten spreken. De ruimte voor interpretatie van de Omgevingswet mag niet leiden tot grote verschillen per handhaver in gelijke gevallen. Gebiedskenmerken kunnen wel leiden tot verschillen in eisen en normen in een gebied, maar dat is wezenlijk anders dan verschillen in interpretatie van de Omgevingswet. Er moet dus aandacht worden besteed aan de uitleg van de Omgevingswet en aan onderlinge afstemming en collegiale consultatie.

Naast deze opmerkingen zijn er tijdens de interviews veel vragen gesteld, zoals bijvoorbeeld:

- Hoe ziet de beleidsneutrale opname van de wet VTH in de Omgevingswet eruit? Wat zijn de consequenties? En is deze wel echt beleidsneutraal?
- Hoe de risico-inventarisatie te doen voor het toezicht- en handhavingsbeleid zoals de wet VTH voorschrijft?
- Is met de verandering van inrichtingen naar activiteiten een branchegerichte risico-inventarisatie nog mogelijk?
- Voor inwerkingtreding van de Omgevingswet zal geïnventariseerd moeten worden welke activiteiten vergunningplichtig zijn en welke activiteiten onder algemene regels vallen. Hoe pas je de handhavingsstrategie hierop aan?

- Hoe is de vertaling naar de VTH-strategie en –beleid, de risico-analyses en –inventarisaties en hoe om te gaan met het spanningsveld tussen standaardisering en flexibiliteit?
- Wat zijn de consequenties op hoofdlijnen voor de scenario's 'consolideren', 'calculerend', 'onderscheidend' en 'vernieuwend'?

Vanuit gemeenten komt de vraag om ondersteuning bij de omzetting van lokale regels, zoals de APV, naar regels die opgenomen kunnen worden in het Omgevingsplan. Hoe kan je nog met standaardvoorschriften werken, wanneer je aan de andere kant flexibiliteit wil inbouwen? Bovenstaande vragen hebben organisatorische gevolgen, bijvoorbeeld als gevolg van welke overheid bevoegd gezag is. Komen daar landelijke spelregels voor of bepalen organisaties dat met elkaar in onderling overleg?

De conclusie is dat er veel vragen en onduidelijkheden zijn over de onderlinge relatie tussen de verschillende beleidsinstrumenten van de Omgevingswet en hoe hier als toezichthouder en handhaver mee om te gaan. Er is een inhaalslag nodig in de ontwikkeling en kennisoverdracht voor het werkveld T&H om op hetzelfde niveau van ondersteuning te komen als de werkvelden planvorming en vergunningverlening. Het gaat om kennis over wat er precies gaat veranderen, maar die is deels nog in ontwikkeling, bijvoorbeeld voor de taakvelden bouwen en natuur.

Ondersteuningsbehoefte

Er is gebrek aan kennis over de Omgevingswet. Er is grote vraag naar kennisoverdracht, specifiek op het gebied van toezicht en handhaving. Dat geldt ook voor de Rijksdiensten, aangezien de meeste aangeboden informatie over planvorming en vergunningverlening gaat en voor gemeenten is bedoeld en niet voor o.a. de Rijksorganisaties. Er is behoefte aan een duidelijke toelichting op werkwijze van de wetgeving en wat dit betekent voor toezicht en handhaving, o.a. hoe omgaan met zorgplicht, de juridische consequenties van de nieuwe werkwijze van de wet, het begrip omgevingswaarde (doel en gebruik hiervan), het omgevingsplan (de bruidschat, hoe gaat het omgevingsplan eruit zien, wat moet er in worden opgenomen, e.d.) en de werking van de 8-wekenprocedure. Toezichthouders en handhavers zouden graag de mogelijkheid krijgen om te oefenen met de wetgeving. Er is bovendien behoefte aan concrete hulpmiddelen zoals was-woordt tabellen, integrale checklists, functieprofielen.

Vanuit een gemeente wordt de behoefte geformuleerd aan een loket voor melding tegenstrijdigheden Omgevingswet na inwerkingtreding van de wet om snelle reparatie van de wetgeving mogelijk te maken. Als goed voorbeeld wordt de Veegwet Crisis- en Herstelwet genoemd. Als minder goed voorbeeld wordt de Wabo genoemd, waarbij er lange tijd bekend was dat er tegenstrijdigheden in de wet zaten, maar waar geen oplossing werd geboden. Bovendien is de voorgenomen doorontwikkeling van de ondersteuning van het werkveld

Toezicht & Handhaving voor de Wabo ingehaald door een nieuwe ontwikkeling: de Omgevingswet.

3.3 Toezicht en Handhaving in de beleidscyclus

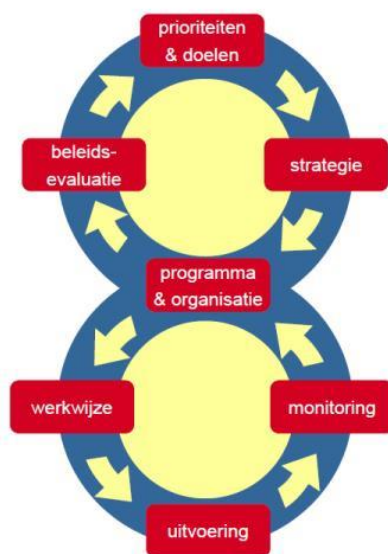
Toezicht en handhaving wordt nog vaak beschouwd als de laatste schakel in een lineair proces en dat is niet terecht, want toezicht en handhaving maakt onderdeel uit van een cyclisch proces. In de memorie van toelichting van de Omgevingswet is een beleidscyclus opgenomen die afgeleid is uit analyse van EU richtlijnen op het gebied van de fysieke leefomgeving en ten grondslag ligt aan de structuur en het instrumentenpalet van de wet en de besluiten. In deze beleidscyclus gaat toezicht en handhaving en monitoring en evaluatie nadrukkelijk vooraf aan beleidsontwikkeling (omgevingsvisies) en beleidsdoorwerking (omgevingsplannen/verordeningen en waterschapsverordeningen). Dit vraagt een andere manier van werken: van achteraf toetsen en handhaven naar aan de voorkant meedenken over visievorming.

Toezicht en handhaving wordt nog niet voldoende betrokken bij het opstellen van de Omgevingsvisie en het Omgevingsplan. Bij het opstellen van omgevingsvisies en decentrale regelgeving is het nodig om de kennis van toezicht en handhaving te benutten en daarmee te werken naar de geest van het nieuwe stelsel.

Ook de verdere verbreding van het stelsel in/naar de fysieke leefomgeving (t.o.v. WABO) heeft gevolgen voor de wijze waarop het werk wordt georganiseerd en de houding en vaardigheden die hiermee gemoeid zijn.

In het domein van toezicht en handhaving wordt vaak gebruik gemaakt van het model van de Big 8 (ook gebruikt bij de komst van de Wabo). Dit procesmodel hanteert dezelfde uitgangspunten als bovenstaand model van de beleidscyclus en deze modellen kunnen goed naast elkaar gebruikt worden. In het Big 8 model wordt een koppeling gelegd tussen de strategische cyclus (bovenste cirkel) en de operationele cyclus (onderste cirkel).

Als we dit vertalen naar de processen behorende bij de Omgevingswet dan is het interessant te zien dat Monitoring& Risico Analyse en Toezicht zich op het raakvlak bevinden van de strategische cyclus en de operationele cyclus. Binnen deze processen wordt belangrijke informatie gecreëerd ten behoeve van visie- en planvorming. In de bovenste cirkel bevinden zich de processen met veel klantcontacten zoals het opstellen van de Omgevingsvisie, Omgevingsplan en -programma. In de onderste cirkel is sprake van individuele klantcontacten zoals bij Toezicht, Vergunningverlenen, en Verkenning van een initiatief¹.

Dit model illustreert, net als het model van de beleidscyclus, het belang van een goede inbedding van toezicht en handhaving in de voorbereiding op de Omgevingswet. Het beeld vanuit het werkveld is dat toezicht en handhaving onvoldoende is betrokken bij het opstellen van de Omgevingsvisie en het Omgevingsplan. De betrokkenheid van toezicht en handhaving kan zorgen voor het inbrengen van beleidsrijke informatie vanuit de praktijk en voor een check op de handhaafbaarheid van het beleid.

Sommige geïnterviewden geven aan dat zij wel bij de beleidsvorming betrokken zijn. Echter, de meeste toezichthouders en handhavers geven aan dat zij slechts zijdelings betrokken zijn.

¹ Eindrapportage Vivo- gemeenten.

Daarnaast geven de meesten aan voor zichzelf geen grote rol te hebben opgeëist, maar men vindt wel dat het tijd is voor de emancipatie van toezicht en handhaving.

Ondersteuningsbehoefte

Een deel van het werkveld zou graag ondersteuning krijgen bij een betere positionering van toezicht en handhaving in de beleidscyclus. De betrokkenheid van toezicht en handhaving kan zorgen voor het inbrengen van beleidsrijke informatie vanuit de praktijk en voor een check op de handhaafbaarheid van het beleid. Ondersteuning vanuit het programma Aan de slag met de Omgevingswet moet het eenvoudiger maken voor toezicht en handhaving om 'aan tafel' te komen bij de beleidsmakers. In sommige organisaties is de positionering van toezicht en handhaving in de beleidscyclus goed geregeld. Bij de organisaties waar dit niet het geval is leeft de behoefte om goede voorbeelden uit de praktijk te zien, pilots uit te voeren en kennis en ervaringen met anderen uit te wisselen.

3.4 Anders werken

Bij 'anders werken' gaat het met name om onderstaande drie aspecten:

- een andere beoordeling van initiatieven (niet voldoen aan een regel niet direct als 'fout' beoordelen, maar bekijken wat wel mogelijk is. Daarbij wel de juiste balans houden tussen ongewenste activiteiten, want 'schadelijk voor de leefomgeving' en 'mogelijk wenselijk')
- integraal denken en werken (incl. samenwerking tussen de organisaties)
- Terugkoppeling naar beleid-planvorming (zie ook 3.3)

Uit de interviews komt naar voren dat het werken met de Omgevingswet om een andere basishouding vraagt in het werk: 'ja, mits', in plaats van 'nee, tenzij'. Sommige toezichthouders en handhavers werken al op deze manier, maar voor een deel van de medewerkers is deze omslag niet vanzelfsprekend. Ondanks dat de wetgeving al langer de mogelijkheid biedt voor een eigen afwegingsruimte door gebruik te maken van artikelen over zorgplicht, maakt een deel van de toezichthouders en handhavers daar weinig gebruik van. Dit deel van de toezichthouders en handhavers is gewend aan vaste regels en zal doorgaans niet de ruimte in de wetgeving opzoeken.

Men geeft aan dat wanneer er per gebied kernwaarden worden bepaald en er daarna per gebied maatwerk wordt geboden over hoe toezicht en handhaving wordt vorm gegeven, dat er dan wezenlijke verschillen ontstaan per gebied in de normering en daardoor ook in de manier van toezicht houden. Deze grotere variatie vergt andere competenties van toezichthouders. Overigens zijn er nu o.a. door maatwerk ook verschillen per gebied mogelijk.

De geïnterviewden geven vaak aan dat er een verschuiving wordt verwacht van vergunningverlening ('voorkant') naar toezicht en handhaving ('achterkant'). Door sommigen

wordt uitgesproken dat de kans aanwezig is dat de rol van toezichthouder zich meer zal vermengen met de rol van vergunningverlener. Men realiseert zich onvoldoende dat er in de Omgevingswet voor milieubelastende activiteiten nauwelijks een verschuiving naar algemene regels plaatsvindt. De reikwijdte van de vergunningplicht wordt voor enkele activiteiten wel beperkt tot een deel van de activiteiten die initiatiefnemers uitvoeren op een locatie.

Veel geïnterviewde leidinggevendenden houden zich bezig met de vraag: 'Welke andere houding en welke andere vaardigheden zijn er straks nodig? Men gaat ervanuit dat toezichthouders en handhavers straks breder moeten kunnen afwegen en meerdere aspecten moeten meenemen van andere beleidsterreinen en andere toezichthouders. Men stelt dat toezichthouders vaker als adviseurs moeten gaan optreden en nog meer inhoudelijke kennis moeten hebben om gelijkwaardigheid te kunnen beoordelen, bijvoorbeeld op het gebied van bouwen. Daar waar voorheen erkende maatregelen werden voorgeschreven, is het nu mogelijk dat een initiatiefnemer andere maatregelen wenst op te nemen. De toezichthouder moet beoordelen of deze maatregelen en/of constructies toelaatbaar zijn. Men verwacht dat dit over het algemeen een hoger opleidingsniveau vraagt of een andere manier van het binnen halen van deze kennis. De verwachting is dat er meer differentiatie komt in het niveau van de toezichthouders; zij die toezien op eenvoudige zaken en anderen die toezien en acteren op meer complexe activiteiten en een verschil in 'mediators' en 'handhavers van de regels'.

Om de transitie naar een andere basishouding te kunnen maken, neemt een aantal organisaties ieder jaar een aantal junioren in dienst om te zorgen dat ze anders gaan werken: 'Dat zijn de nieuwe jonge cultuurdragers met een brede discipline als achtergrond; geen specialisten met gedetailleerde inhoudelijke kennis. De basishouding is moet goed zijn en alle medewerkers moeten digitaal vaardig zijn. Een toezichthouder heeft straks een goed gevulde gereedschapskist. De toezichthouder is integer en neemt de wet, zichzelf en speelruimte vanuit de eigen organisatie met zich mee. De toezichthouder weet anderen te vinden die hem/haar van advies kunnen voorzien. Er is duidelijk wie wat oppakt en verschillende overheden werken samen als één overheid. Dat vraagt een open blik, specifieke competenties en kennis. Het is de vraag of het huidige personeel in voldoende mate mee kan gaan in de gevraagde verandering. Zij moeten in ieder geval de gelegenheid krijgen om te scholen.'

Medewerkers in het taakveld bouwen verwachten dat een mogelijke komst van de Wet Private Kwaliteitsborging Bouw voor hen een grotere impact heeft dan de Omgevingswet. Omdat momenteel nog niet duidelijk is hoe de wetgeving voor dit aspect zal ontwikkelen en de impact voor toezicht en handhaving aanzienlijk zal zijn, is het nodig voor dit thema in 2018 te onderzoeken of er ondersteuningsbehoefte is.

Onder integraal werken kunnen verschillende zaken worden verstaan. Het kan betrekking hebben op de integratie van beleidsterreinen (sectoraal versus integraal), maar ook op de integratie van beleid en uitvoering en integratie met andere ketenpartners. Dit kan verschillen per organisatie en per thema. Daardoor is het niet eenvoudig om conclusies te trekken over de mate van 'integraal werken' in het werkveld. Echter, daarbij wel opgemerkt dat de toestemmingen wel sectoraal blijven. In het werkveld Toezicht en Handhaving zal de integraliteit vooral tot uiting moeten komen in goede coördinatie (controles, afwegingen, besluitvorming) tussen alle betrokken partners bij interdisciplinaire cases.

Ondersteuningsbehoefte

Er is behoefte bij alle overheidslagen om ondersteuning te krijgen bij de gevraagde verandering in de basishouding 'nee, mits' naar 'ja, tenzij' door middel van opleidingen of andere instrumenten. Het liefst ziet men dat gecentraliseerd aangeboden zodat verschillende overheidslagen op dezelfde manier gaan werken. Een gemengd programma voor verschillende overheidslagen heeft als voordeel dat toezichthouders elkaar leren kennen en elkaar leren begrijpen. Er zou ook aandacht moeten worden besteed aan het veranderproces en het meekrijgen van mensen in de ontwikkelingen. Het is belangrijk dat organisaties hun ervaringen over toezicht en handhaving uitwisselen.

Er is behoefte aan oefensessies en rollenspellen. Er is best veel informatie beschikbaar op strategisch en beleidsniveau, maar niet op uitvoeringsniveau. Wat betekent werken met de Omgevingswet voor toezicht en handhaving? Men gaat graag aan de slag met diverse cases waar meerdere overheden bij betrokken zijn, bijvoorbeeld een casus waar regels in verschillende instrumenten zijn vastgelegd (algemene regels, omgevingsplan, waterschapsverordening, provinciale omgevingsverordening en omgevingsvergunning).

3.5 Eigen verantwoordelijkheid initiatiefnemer

De Omgevingswet gaat meer uit van eigen verantwoordelijkheid bij een initiatiefnemer, maar uit de interviews komt het beeld naar voren dat het voor het werkveld niet duidelijk is wat dat gaat betekenen.

Er wordt wel opgemerkt dat een zorgvuldig proces en belangenafweging aan de voorkant, waarbij er door de initiatiefnemer naar draagvlak wordt gezocht en goed wordt gecommuniceerd, het werk voor toezicht en handhaving eenvoudiger maakt.

Echter, toezichthouders zien in hun werk regelmatig voorbeelden van bedrijven die zich niet aan de wet houden, dus men is sceptisch over de impact van deze wijziging. Het is ook een dilemma voor bestuurders. Er wordt toch naar de (lokale) overheid gekeken wanneer het fout gaat, al ligt de verantwoordelijkheid bij een initiatiefnemer. De verantwoordelijkheid bij de initiatiefnemer laten liggen moet een bestuurder ook volhouden. Het vraagt om een rechte rug van de bestuurders, ook bij druk van buiten. Men geeft aan dat het daarom belangrijk is dat het bevoegd gezag haar handelen en de afweging om iets toe te staan goed

vastlegt. De verschuiving van meer verantwoordelijkheid naar de initiatiefnemers vraagt ook om meer alertheid bij de overheid op ontwikkelingen door malafide partijen en mogelijke maatregelen om dit tegen te gaan, bijvoorbeeld door het instrument van de Bibob-toets een plek te geven in VTH-beleid.

Ondersteuningsbehoefte

Er is behoefte aan kennis over de betekenis van deze verschuiving in de Omgevingswet. De initiatiefnemer staat centraal in de Omgevingswet. Dat kan betekenen dat het voor een toezichthouder lastiger kan worden om de juiste regelgeving in één keer te vinden. Daarin kan digitale ondersteuning helpen en een uitleg over de systematiek van de verschillende onderdelen van de Omgevingswet.

3.6 Samenwerking met andere partners

Het beeld dat uit de interviews naar voren komt is dat de samenwerking met partners doorgaans goed verloopt, maar dat het in de toekomst (nog) beter moet worden. Men vindt het belangrijk om samenwerking in het hele ketenproces te bevorderen. Daarbij is de wens om het eigen werkproces te verbinden met de werkprocessen van ketenpartners. Goede samenwerking en het uitwisselen van informatie is belangrijk, zodat ketenpartners aanvullend aan elkaar kunnen werken. Pas dan kan er als één overheid worden opgetreden.

Doorgaans wordt er nu al goed samengewerkt met ketenpartners. Tussen gemeenten en omgevingsdiensten is de relatie en de voorbereiding op de Omgevingswet goed. De voorbereiding tussen gemeenten en Veiligheidsregio's is minder goed ontwikkeld. De geïnterviewden geven aan dat de GGD in bijna alle gevallen een partner is die op grotere afstand staat. De samenwerking tussen gemeenten en politie laat grote verschillen zien. Een goede of minder goede samenwerking is sterk afhankelijk van de bereidheid om informatie uit te wisselen.

Ondersteuningsbehoefte

Er is behoefte om de samenwerking te verbeteren. Het organiseren van kennisoverdracht voor verschillende partners en doelgroepen tegelijkertijd kan tevens de samenwerking bevorderen. Er is behoefte aan oefensessies en rollenspellen. Men gaat graag aan de slag met diverse cases waar meerdere overheden bij betrokken zijn, bijvoorbeeld een casus waar regels in verschillende instrumenten zijn vastgelegd (algemene regels, omgevingsplan, waterschapsverordening, provinciale omgevingsverordening en omgevingsvergunning).

3.7 ICT

Integraal werken betekent ook digitaal integraal werken. Het werken in het werkveld van toezicht en handhaving wordt ondersteund door diverse digitale hulpmiddelen. Bij bezoeken in het veld wordt vaak gebruik gemaakt van tablets, handhelds en andere apparatuur, waarin ondersteuning op gebied van de wetgeving kan worden gevonden, maar ook dossiers kunnen worden ingezien en informatie opgeslagen. Er is behoefte aan het uitwisselen van gegevens tussen verschillende (handhavings)partners om zo meer integraal te kunnen werken en om in lastige dossiers gezamenlijk een zaak rond te kunnen krijgen. Men noemt het op orde zijn van goede ICT een vereiste, maar constateert tegelijkertijd dat dit in de eigen organisatie (nog) niet altijd op orde is. De aansluiting van verschillende systemen op elkaar laat nogal eens te wensen over. Toezichthouders kunnen nu documenten inzien in het OLO tot het moment dat de vergunning is gerealiseerd. In de gebruiksfase is er geen (landelijke) voorziening.

Informatie delen met andere handhavingspartners kan binnen het systeem van Inspectieviews met de aangesloten partners. Er zijn Inspectieviews voor Bedrijven, Milieu en Binnenvaart. Toezicht en handhaving zou graag hun werkprocessen willen koppelen aan vergunningverlening en digitaal informatie uitwisselen met andere handhavingspartners. Op dit moment is niet voorzien dat Toezicht en Handhaving wordt aangesloten op het Digitaal Stelsel Omgevingswet (DSO).

Het is opvallend dat verschillende onderzoeken worden uitgevoerd waarbij de ICT-voorzieningen een belangrijke rol spelen en waarbij enige overlap is, maar onvoldoende rekening is gehouden met het resultaat van het UIVO-I (Uitvoering Informatievoorzieningen Omgevingswet-Interbestuurlijk).

Ondersteuningsbehoefte

Toezicht en handhaving zou graag hun werkprocessen willen koppelen aan vergunningverlening en digitaal informatie uitwisselen met andere handhavingspartners.

3.8 Afbakening bevoegdheden

Op dit moment is de wetgeving sectoraal opgesteld en is toezicht en handhaving vaak volgens dezelfde lijnen georganiseerd. Op het Activiteitenbesluit wordt toezicht gehouden door de milieu-inspecteurs en op de APV door de boa's van de gemeente. Ieder heeft de eigen wetgeving onder de arm. Uit in de interviews komt de vraag naar voren dat wanneer de verschillende wetten integraal worden opgenomen in de Omgevingsvisie en het Omgevingsplan, wat de afbakening van de bevoegdheden van de verschillende bevoegde gezagen is. Waar zit straks de knip tussen omgevingsdiensten en de gemeenten en/of provincie? Als voorbeeld worden de regels over geur en geluid in het Omgevingsplan genoemd. Wie is verantwoordelijk voor toezicht en handhaving: de gemeente of provincie die bevoegd gezag is voor de activiteit? Hoe ziet verdeling van de VTH-taken eruit wanneer

er meer locatiespecifieke milieuregels in het Omgevingsplan terecht komen? In het werkveld ontbreekt op dit moment het overzicht over de bevoegdheden op het gebied van toezicht en handhaving na de integratie van de verschillende wetgeving.

Ondersteuningsbehoefte

Er is behoefte aan informatie over rolverdeling en afbakening van bevoegdheden. Daarbij gaat het om organisatorische vraagstukken n.a.v. de opname van de wet VTH in de Omgevingswet.

3.9 Bestuurlijke afwegingsruimte

Uit de interviews komt het beeld naar voren dat medewerkers van gemeenten, provincies en waterschappen zich realiseren dat de impact van de verandering van de Omgevingswet nauw samenhangt met de beleidskeuzen van het bevoegd gezag. Wanneer het bevoegd gezag veel ontwikkelingen mogelijk wil maken, dan is de bestuurlijke afwegingsruimte ook groter. Echter, op dit moment zijn de bevoegde gezagen doorgaans nog niet zover. De Omgevingsvisies en Omgevingsplannen zijn nog in voorbereiding, maar de verwachting is dat de bestuurlijke afwegingsruimte vooral bij geur, geluid, horeca, festivals en bedrijvigheid zit. Deze onderwerpen kennen nu de meeste dossiers waarin bestuurlijke wensen schuren met de huidige wetgeving. De verwachting is wel dat er meer bestuurlijke bemoeienis zal zijn met toezicht en handhaving, terwijl dit met de vorming van de omgevingsdiensten juist verminderd was.

Ondersteuningsbehoefte

Dit is een constatering waarbij geen directe ondersteuningsbehoefte bestaat.

3.10 Bestuursrechtelijke en strafrechtelijke partners

Er is uit het werkveld geen duidelijk beeld naar voren gekomen over de mogelijke veranderingen die de implementatie van de Omgevingswet met zich mee kan brengen voor de strafrechtelijke en bestuurlijke ketenpartners. De Landelijke Handhavingsstrategie (LHS) is en blijft van kracht. Medewerkers van het taakveld bouwen geven aan nauwelijks contact te hebben met strafrechtelijke partners, gezien de aard van de overtredingen bij bouwen. Stillegging van een bouwactiviteit en/of het opleggen van dwangsommen zijn doorgaans voldoende om een overtreding ongedaan te maken. Bij de milieubelastende activiteiten is er meer contact, maar in dit werkveld wordt aangegeven dat er geen duidelijk beeld is wat de veranderingen in zouden kunnen houden. Er wordt wel aangegeven dat bestuurs- en strafrechtelijke partners elkaar niet altijd goed weten te vinden. Dit heeft geen directe relatie met de invoering van de Omgevingswet, maar bij de implementatie van de Omgevingswet kan het besteden van aandacht aan deze samenwerking effectief zijn voor de handhaving van de Omgevingswet.

De Omgevingswet is gericht op 'ontwikkelingen mogelijk maken'. Vanuit de strafrechtelijke partijen wordt de hoop uitgesproken dat de handhaafbaarheid van de Omgevingswet voldoende blijft en dat de overheid voldoende barrières opwerpt om misbruik en criminaliteit te voorkomen.

Ondersteuningsbehoefte

Er is op dit moment geen directe ondersteuningsbehoefte op het gebied van de samenwerking tussen bestuursrechtelijke en strafrechtelijke partners.

3.11 Financiële aspecten

Verschillende uitvoeringsdiensten (Veiligheidsregio's en omgevingsdiensten) geven aan dat er voor de verdere voorbereiding op de Omgevingswet financiering van het Rijk zou moeten komen. Zij zijn nu afhankelijk van de welwillendheid van de opdrachtgevers/eigenaren (gemeenten en provincies) om daar budget voor beschikbaar te stellen. Dat gaat bij de ene uitvoeringsdienst goed en bij een andere niet. De diensten vragen om een basisniveau van voorbereiding vanuit het Rijk te bekostigen.

Een tweede aspect op gebied van financiën is dat er bij gemeenten en waterschappen zorgen zijn over de financiële gevolgen van de verschuiving van vergunningverlening (voorkant) naar toezicht en handhaving (achterkant) bij de activiteit bouwen. Het legesmodel gaat uit van bekostiging van de vergunningen omdat daar een concrete dienst van de overheid tegenover staat. Er is al enige tijd een tendens om minder vergunningen te verlenen en meer richting toezicht en handhaving te verschuiven. Dat heeft negatieve financiële gevolgen voor de gemeenten. De vraag is om deze systematiek te wijzigen en dit mogelijk deels via het gemeentefonds te laten lopen.

Ondersteuningsbehoefte

Bovenstaande partijen hebben behoefte aan ondersteuning bij het oplossen van de financieringsvraagstukken. Er is geen directe ondersteuning van uit het programma Aan de slag met de Omgevingswet nodig.

5. Conclusies en Aanbevelingen

Vanuit het beeld dat is opgehaald zijn een aantal conclusies te trekken die leiden tot een aantal aanbevelingen.

Conclusie 1 Kennisoverdracht nodig en ondersteuning bij het ‘anders werken’

Er is een grote vraag naar informatie, kennis over en ontwikkeling van de Omgevingswet en instrumenten, specifiek op het gebied van toezicht en handhaving. Er is behoefte aan een duidelijke toelichting op werkwijze van de wetgeving. Er is kennisoverdracht nodig om het werkveld in staat te stellen om op het juiste kennisniveau en tot de andere manier van werken te komen. Vanuit het veld wordt specifiek gevraagd naar kennisoverdracht, maar ook naar oefenmogelijkheden m.b.t. doelregelgeving, gelijkwaardigheid en zorgplichten bij het doorleven van de impact van het werken naar de geest van de wet.

Gezien de wijzigingen m.b.t. de milieubelastende activiteiten is bij de ondersteuning in ieder geval aandacht nodig voor :

- de systematiek en de wijze waarop regels in het Bal gekoppeld zijn aan activiteiten, inclusief de wijze waarop lozingen in het besluit geregeld zijn
- beperking van de vergunningplicht tot een deel van de activiteit
- omgrenzing van de activiteit
- de betekenis voor toezicht en handhaving bij het opnemen van regels in het omgevingsplan als het gaat om de milieubelasting van geluid, geur en trillingen
- de betekenis voor toezicht en handhaving als gevolg van de samenhang in regels in omgevingsplan, omgevingsverordening, waterschapsverordening en het Besluit activiteiten leefomgeving en daarmee samenhangend de “bruidschat”
- overdracht van provinciale taken naar gemeentelijke taken, zoals bij bodem
- de mogelijkheid om bevoegdheden over te dragen
- de betekenis voor toezicht en handhaving als gevolg van het onderscheid in het Bal tussen meldingsplichten en informatieplichten
- Hoe ziet de beleidsneutrale opname van de wet VTH in de Omgevingswet eruit? En is deze wel beleidsneutraal?

Het huidige aanbod van informatie is doorgaans gericht op gemeenten en provincies. Dat wordt bij de Rijksdiensten, w.o. IL&T en de rechtspraak, als een gemis ervaren.

Ook bij de bouwactiviteiten zijn er wijzigingen. Als gevolg van het aanhouden van de Wet Kwaliteitsborging Private Bouwsector en het nog in ontwikkeling zijn van het invoeringsbesluit waarin “de Knip” wordt uitgewerkt is nog onduidelijk wat de betekenis hiervan is voor toezicht en handhaving.

Tenslotte is ook aandacht nodig voor de verdere verbreding van het stelsel in/naar de fysieke leefomgeving (t.o.v. WABO) en de gevolgen voor de wijze waarop het werk wordt georganiseerd en de houding en vaardigheden die hiermee gemoeid zijn.

Aanbeveling 1 Programmadeel voor kennisoverdracht en ondersteuning bij het ‘anders werken’

Een deel van het Programma Aan de slag met de Omgevingswet zou moeten worden ingericht voor kennisoverdracht richting toezicht en handhaving. Zorg bij het inrichten van de ondersteuning dat toezichthouders en handhavers van verschillende bestuurslagen gezamenlijk kennis kunnen nemen van de regels en de werkwijze van de Omgevingswet en dat men gezamenlijk kan oefenen met diverse cases waarbij verschillende overheidslagen zijn betrokken. Naast gemeenten, provincies, waterschappen en Rijksdiensten worden de omgevingsdiensten (bestuurlijk aangestuurd door gemeenten en provincies) en de veiligheidsregio's ook tot de doelgroep gerekend. Maak gebruik van de regionale schaal waarop veel samenwerking is gebaseerd c.q. nodig is. Daarbij is het principe van ‘Train de trainer’ een effectieve manier om kennis verder binnen de organisaties te verspreiden en het bereik te vergroten. Informeer mensen via de bestaande overlegvormen en nieuwsbrieven over initiatieven op gebied van trainingen en pilots, zodat dubbeling wordt voorkomen.

Besteed in het programmadeel ook aandacht aan de specifieke taken en behoeften van de Rijksorganisaties, waaronder de organisaties die verantwoordelijk zijn voor opsporing en handhaving van het strafrecht en de IL&T.

Aan de hand van de inhoudelijke kennisoverdracht moet ook aandacht worden besteed aan ‘anders werken’. Bij ‘anders werken’ gaat het met name om onderstaande drie aspecten:

- een andere beoordeling van initiatieven (niet voldoen aan een regel niet direct als ‘fout’ beoordelen, maar bekijken wat wel mogelijk is). Daarbij wel de juiste balans houden tussen ongewenste activiteiten, want ‘schadelijk voor leefomgeving’ en ‘mogelijk wenselijk’
- integraal denken en werken (incl. samenwerking tussen de organisaties)
- Terugkoppeling naar beleid-planvorming (zie ook 3.3)

Het werken met de Omgevingswet vraagt om een andere basishouding in het werk: ‘ja, mits’, in plaats van ‘nee, tenzij’. Specifiek voor leidinggevendenden moet er aandacht worden besteed aan het veranderproces en het meekrijgen van mensen in de ontwikkelingen.

Conclusie 2

Meer betrokkenheid van toezicht en handhaving bij de planvorming nodig

Het realiseren van omgevingsvisies van rijk en provincies en de provinciale omgevingsverordeningen conform het stelsel zijn voorzien uiterlijk bij inwerkingtreding van de Omgevingswet op 1 januari 2021. De waterschapsverordeningen moeten een jaar later zijn vastgesteld. Gezien de omvangrijke implementatieopgave is de voorbereiding van het opstellen van decentrale regelgeving voortvarend opgepakt.

Het beeld vanuit het werkveld is dat toezicht en handhaving nog onvoldoende is betrokken bij de voorbereidingen voor de planvorming, terwijl deze juist kunnen zorgen voor het inbrengen van beleidsrijke informatie vanuit de praktijk en voor een check op de uitvoerbaarheid, handhaafbaarheid en monitoring van het beleid. Een vergelijkbare conclusie is ook getrokken in het onderzoek Toezicht en handhaving gemeenten (Pro Facto, in opdracht van het ministerie van BZK, november 2016). Toezicht en handhaving moet nadrukkelijker als onderdeel van een cyclisch beleidsproces worden betrokken door beleidsmakers (planvormers), maar ook door hen zelf.

Aanbeveling 2

Programmadeel voor inbedding toezicht en handhaving in het beleidsproces

Breng vanuit het programma Aan de slag met de Omgevingswet het belang van de input van toezicht en handhaving bij decentrale overheden naar voren bij de voorbereiding van omgevingsvisies en decentrale regelgeving. Monitor de betrokkenheid van toezicht en handhaving bij de voorbereidingen en richt een deel van de invoeringsondersteuning specifiek op deze doelgroep. De koplopers kunnen een voorbeeld zijn voor de middenmoot en de achterblijvers. Deze laatsten kunnen worden aangejaagd door middel van het uitvoeren van pilots en het uitwisselen van kennis en ervaringen met anderen.

Conclusie 3

Digitale samenwerking en uitwisseling

De medewerkers in het werkveld toezicht en handhaving zouden graag hun werkprocessen willen koppelen aan vergunningverlening en men zou graag digitaal informatie uitwisselen met andere handhavingpartners. Op dit moment is een samenwerkingsruimte in het Digitaal Stelsel Omgevingswet (DSO) nog niet voorzien. De taskforce complexiteitsreductie Digitaal Stelsel Omgevingswet heeft in haar voorstellen de behoefte aan een samenwerkingsruimte opgenomen met in 2021 alleen functionaliteit voor planvorming en vergunningen/meldingen. Besluitvorming hierover vindt nog plaats.

Het is opvallend dat verschillende onderzoeken worden uitgevoerd waarbij de ICT-voorzieningen een belangrijke rol spelen en waarbij enige overlap is, maar onvoldoende rekening is gehouden met het resultaat van het UIVO-I (Uitvoering Informatievoorzieningen Omgevingswet-Interbestuurlijk).

Aanbeveling 3 Formuleer een visie op digitale samenwerking

Formuleer vanuit de koepels een visie op de digitale samenwerking tussen de ketenpartners op het gebied van toezicht en handhaving. Daarmee kunnen Rijk, provincies, gemeenten, waterschappen en uitvoeringsdiensten vervolgens hun eigen plannen daarop inrichten.

Maak bij de ICT-ontwikkelingen gebruik van de het resultaat van het UIVO-I (Uitvoering Informatievoorzieningen Omgevingswet-Interbestuurlijk).

Bijlage 1

Opzet van het onderzoek

Het onderzoek is gestart met het instellen van een interbestuurlijke begeleidingsgroep met vertegenwoordigers van Rijk, IPO, VNG, en de Unie van Waterschappen. Deze begeleidingsgroep had een aantal taken:

- kennis inbrengen
- contacten uit de achterban aanleveren
- evenredige inbreng vanuit de verschillende bestuurslagen borgen

De vraag naar de ondersteuningsbehoefte werd onderzocht door middel van interviews bij verschillende functionarissen bij de diverse bestuurslagen en door het ophalen van signalen door het bijwonen van diverse bijeenkomsten voor toezichthouders en handhavers over de Omgevingswet. Vervolgens zijn de voorlopige onderzoeksresultaten voorgelegd aan een grotere groep toezichthouders, handhavers en opsporingsambtenaren in een landelijke bijeenkomst.

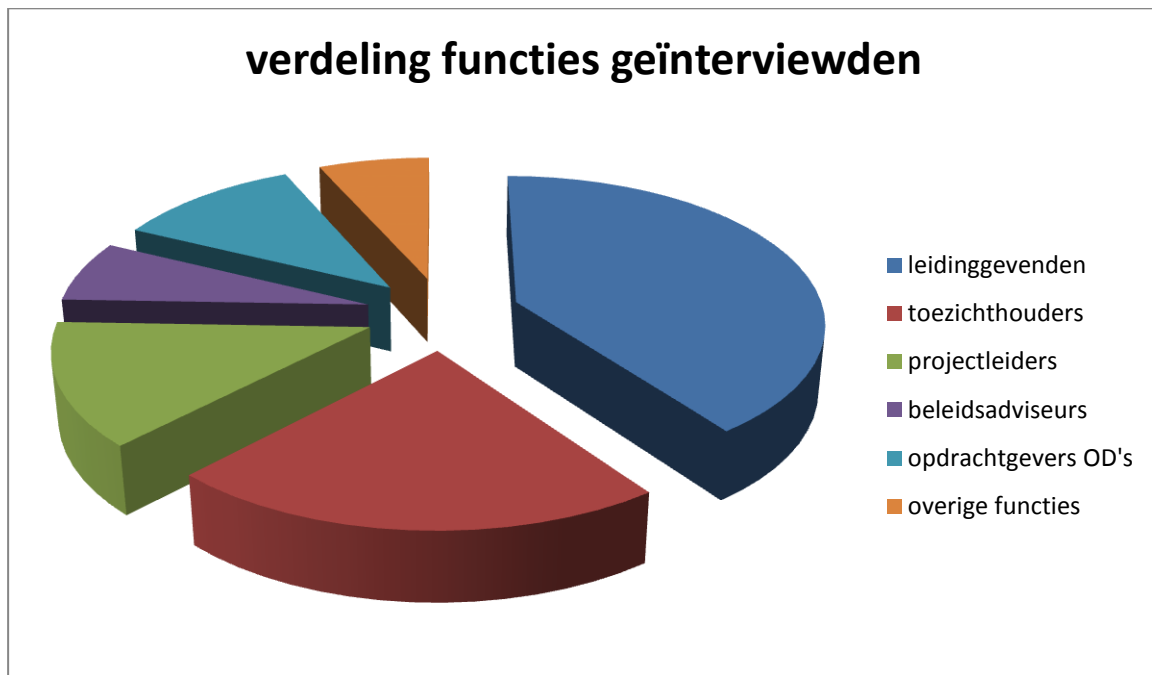
Er is gekozen om de voorlopers (early adopters) op het gebied van de implementatie van de Omgevingswet te kiezen. De meeste overheidsorganisaties starten met de beleidsmatige kant van de implementatie. Toezicht en Handhaving wordt idealiter al bij de beleidsmatige implementatie betrokken. Echter, dit is in veel gevallen nog niet zo. Door juist de voorlopers te selecteren was de verwachting dat er meer inhoudelijke input zou worden geleverd. Het vergt enig inzicht in de opgave om de ondersteuningsbehoefte goed te kunnen formuleren. De uitvraag vanuit de koepels was een vraag om organisaties die zichzelf als voorlopers beschouwen en die mee wilden werken aan het onderzoek.

In juni werd door de onderzoeker en de begeleidingsgroep een vragenlijst opgesteld. (zie bijlage 2) Deze vragenlijst werd in augustus getest bij de eerste vijf interviews. Bij de eerste vijf interviews hebben medewerkers van RWS-WVL de interviews bijgewoond om eventuele inhoudelijke vragen te kunnen beantwoorden. Deze medewerkers zijn betrokken bij het Informatiepunt Omgevingswet en ondersteunen I&M bij het schrijven van de wetteksten. Naar aanleiding van een vraag of reactie van een geïnterviewde kon het nodig zijn een toelichting te geven op de systematiek van de Omgevingswet. Na de eerste vijf interviews is met name de volgorde van de vragenlijst aangepast en zijn een aantal vragen samengevoegd.

In de periode eind augustus tot en met begin november zijn 25 interviews gehouden met in totaal 46 personen. De geïnterviewde personen waren afkomstig van tien gemeenten, drie provincies, zes omgevingsdiensten, twee veiligheidsregio's, twee waterschappen en tien personen vanuit de Rijksoverheid. Van ieder interview is een verslag gemaakt dat

geaccordeerd is door de geïnterviewden. De verslagen van deze interviews vormen het onderliggend materiaal voor dit rapport.

De groep van geïnterviewde personen waren afkomstig vanuit diverse functies:

Op 30 oktober 2017 zijn de voorlopige resultaten van het onderzoek gepresenteerd aan een groep van 75 personen, afkomstig vanuit het werkveld toezicht en handhaving. Voor het programma van de bijeenkomst zie bijlage 5.

Aan de aanwezigen werd gevraagd of zij zich herkenden in de uitkomsten en in het tweede deel van de bijeenkomst is er in vijf workshops verder gesproken over een aantal thema's dat uit het onderzoek naar voren kwam als discussiepunten.

- ❖ Hoe gaan we om met doelregelgeving en zorgplicht?
- ❖ De positie van Toezicht & Handhaving in het beleidsproces
- ❖ Veranderingen in rollen en vaardigheden als gevolg van Anders Werken
- ❖ Digitaal samenwerken
- ❖ De rol van toezicht en handhaving in het transitieproces

Naast de input vanuit de interviews en de Praktijkdag Toezicht en Handhaving van 30 oktober is gebruik gemaakt van de input van de volgende bijeenkomsten:

- VTH-dag van Rijkswaterstaat en de waterschappen op 13 april 2017
- Schakeldag 2017: twee workshops met zelfde programma gehouden (ADSMO en I&M/EB)
- Bijeenkomst VTH van omgevingsdienst West-Holland voor medewerkers VTH van gemeenten, provincie, omgevingsdienst West-Holland en medewerkers van GGD en veiligheidsregio X op 7 juni 2017

- Handhaversdag Omgevingsdienst Flevoland en Gooi- en Vechtstreek op 15 juni 2017: workshop (ADSMO en I&M/EB)
- Deelname aan een sessie van de CoP Zeeland/Thema Bodem en ondergrond op 14 september 2017
- Botsproeven uitgevoerd door de omgevingsdienst Midden-West-Brabant
- Bijeenkomst implementatie Omgevingswet bij provincie Utrecht op 28 september 2017: twee workshops over VTH met een door de provincie geselecteerde groep deelnemers (15 personen) van medewerkers van de provincie Utrecht, omgevingsdienst Regio Utrecht, RUD Utrecht, Omgevingsdienst NoordZeekanaalgebied, gemeente Utrecht, hoogheemraadschap Stichtse Rijnlanden en RWS.
- Netwerkdag Toezichthouders en handhavers RWS en waterschappen Zuid-Nederland op 5 oktober 2017
- Jaarcongres vereniging BWT Nederland op 12 oktober 2017: deelname aan enkele workshops
- Monitoringsonderzoek door het programma ADSMO oktober 2017
- Workshop toezicht en handhaving bij congres Bodembreed op 8 november 2017
- Botsproef algemene regels en overgangsrecht van I&M/EB op 9 november 2017
- Omgevingswetdag van de provincie Utrecht op 23 november 2017
- Workshop toezicht en handhaving bodembeleid bij bijeenkomst Platform Bodemtoezicht op 28 november 2017
- Provinciaal Milieuoverleg, voor alle overheidsorganisaties en georganiseerd door de provincie Utrecht op 13 december 2017
- Verkenningen Informatievoorziening Omgevingswet van de koepels. Deze onderzoeken van de koepels in periode 2015 tot begin 2017 over de consequenties van de invoering van de Omgevingswet en de aandachtspunten en prioritering voor de veranderopgaven. De onderzoeken waren aanvankelijk vooral bedoeld om te inventariseren wat er nodig is voor de ontwikkeling van het DSO, maar het onderwerp Toezicht & Handhaving komt ook aan de orde.

De resultaten van alle interviews, de Praktijkdag Toezicht & Handhaving en de input vanuit de bijeenkomsten zijn verwerkt in dit rapport en leidt tot een aantal conclusies over de manier waarop het werkveld zich op dit moment voorbereidt op de komst van de Omgevingswet en welke behoefte er bestaat voor ondersteuning.

Bijlage 2

Vragenlijst verkenning ondersteuningsbehoefte toezicht en handhaving bij de implementatie van de Omgevingswet

Algemeen

1. Wat is uw functie bij uw organisatie en welke ervaringen heeft u al met handhaving en toezicht van de regels in de ruimtelijke omgeving /fysieke domein? (denk aan Wabo, Waterwet, Activiteitenbesluit, etc.?)
2. Wat heeft uw organisatie tot nu toe gedaan aan de voorbereiding van de omgevingswet?
3. Kent u het programma Aan de Slag met de Omgevingswet? Heeft u eerder gebruik gemaakt van de ondersteuning die het programma of de koepels bieden? Zo ja, welke ondersteuning?
4. Heeft u kennis genomen van de algemene regels die relevant zijn voor toezicht en handhaving (BAL en BBL) Op welke manier heeft u kennis genomen van de algemene regels?
5. Welke kennisnetwerken zijn in uw omgeving actief op gebied van de omgevingswet of waar is behoefte aan? Welke rol ziet u weg gelegd voor deze netwerken?
6. Zijn er producten, diensten, standaards en richtlijnen bij u bekend die u bruikbaar vindt voor de implementatie en/of permanent gebruik? Zo ja welke?
7. Wat verwacht u dat de impact is van de verbeterdoelen (Inzichtelijkheid, voorspelbaarheid en gebruiksgemak - Samenhangende benadering beleid, besluitvorming en regelgeving - Versnellen en verbeteren besluitvorming - Bestuurlijke afwegingsruimte) van de Omgevingswet op toezicht en handhaving?

Wijzigingen in de regels en anders werken

8. Waar verwacht u de grootste veranderingen in uw werk naar aanleiding van de Omgevingswet? Waar zitten voor u de grootste uitdagingen? Voorziet u onduidelijkheden of knelpunten voor de implementatie van het toezicht en/of handhaving?
9. Wat verstaat u onder integraal werken onder de Omgevingswet in relatie tot het toezicht? Hoe is dat momenteel binnen uw organisatie geregeld en welke verbanden zijn er op dit punt met andere bestuurlijke partners? Op welk niveau (bijv. alleen rechtstreeks tussen handhavers, wellicht ook beleidsmatig en bestuurlijk niveau?). Of met andere woorden wat kan/ gaat er veranderen? Weet u waar de bestuurlijke afwegingsruimte zit op het toezicht in de Omgevingswet? Wat zijn volgens u de effecten van het integraal werken en van de bestuurlijke afwegingsruimte, ook in relatie tot regionale- en ketensamenwerking?

10. Hoe zit de opdrachtgever / bevoegd gezag in het toezicht- en handhavingproces in relatie tot de omgevingswet?
11. Wat zijn de beleidsmatige ambities op dit punt? (bijvoorbeeld zelf dicht bij de burger of meer de regierol pakken?)
12. Bij welke processen bent u afhankelijk van de voorbereiding op de wet door anderen? Hoe verloopt de samenwerking met Vergunningverlening in uw organisatie? Hoe verloopt de samenwerking met beleidsmatige afdelingen (bouwen, milieu, waterkeringen etc.)?
13. Hoe is de samenwerking met andere partners? (Omgevingsdienst, ISZW, GGD, Veiligheidsregio, Waterschappen)
14. Wijze van toezicht: Hoe gaat u in de toekomst om met toezicht nu er meer verantwoordelijkheid bij de initiatiefnemer wordt gelegd? Verwacht u dat dit effect heeft op de risicoanalyse die u (jaarlijks) maakt?
15. Het toezichtproces: het gaat niet om middelenregelgeving, maar om welke gevolgen het initiatief heeft bij de doelen voor de leefomgeving. Hoe gaat u om met de doelregelgeving in relatie tot toezicht en handhaving? Wat doet u om de toezichthouders met doelregelgeving te laten werken?

Voorbeeld 1: voorheen werd er gewerkt met vaste parkeernormen per huis of bedrijf -1,2 parkeerplaats-, nu is de norm 'geen overlast'.

Voorbeeld 2: De doelmatige ontgeuringsinstallatie wordt in artikel 3.101 van de Activiteitenregeling (bereiden voedingsmiddelen) concreet uitgewerkt. Onder de nieuwe regels wordt dit niet uitgewerkt; de zorgplicht uit 2.4 Bal is een heel algemene (open) norm.

16. Er wordt in de Omgevingswet meer gewerkt met zorgplichten. Welke effecten verwacht u hiervan op het toezicht?
17. Wat verwachten de strafrechtelijke en bestuurlijke ketenpartners van elkaar bij de implementatie van de Omgevingswet? Moeten er nieuwe samenwerkingsafspraken worden gemaakt?
18. Kunt u aangeven aan wat voor soort ondersteuning u behoefte heeft bij de implementatie van de Omgevingswet op gebied van toezicht en handhaving?
19. Wat zou u zelf nog willen inbrengen? Welke vraag is niet gesteld?

Bijlage 3

Lijst van organisaties waarvan personen zijn geïnterviewd

Gemeente Breda

Gemeente Den Haag

Gemeente Delft

Gemeente Gouda

Gemeente Moerdijk

Gemeente Noordwijk

Gemeente Nunspeet

Gemeente Nijmegen

Gemeente Rotterdam

Gemeente Tilburg

Provincie Gelderland

Provincie Noord-Brabant

Provincie Zuid-Holland

DCMR

Omgevingsdienst Noord-Limburg/gemeente Roermond

Omgevingsdienst IJmond

Omgevingsdienst Haaglanden

Omgevingsdienst West-Holland

Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid

Veiligheidsregio Midden- en West-Brabant

Veiligheidsregio IJsselland

Wetterskip Fryslân

Waterschap Rivierenland en Waterschap Hollandse Delta

EZ&K/Staatstoezicht op de Mijnen

EZ&K/secretaris implementatieteam Omgevingswet

Inspectie Leefomgeving en Transport (ILenT)

Openbaar Ministerie

Politieacademie

Rijkswaterstaat Zuid-Nederland

Vereniging BWT-Nederland

Bijlage 4

Leden van de interbestuurlijke begeleidingsgroep

M. Duinkerken, KING/VNG

R. van Gerwen, VNG

D. Wilbers (Hoogheemraadschap van Schieland en de Krimpenerwaard), Unie van Waterschappen

R. Nijsten (provincie Limburg), IPO

W. Neeft, Ministerie van Veiligheid en Justitie (tot 31 december 2017) en M. Steijven, Openbaar Ministerie/Functioneel Parket (vanaf 2 januari 2018)

J. van Lieshout, Inspectie Leefomgeving en Transport

M. du Maine, Ministerie van Infrastructuur en Milieu

M. Rams, programma Aan de slag met de Omgevingswet

Y. van Delft, Frontrow Management & Advies, uitvoering onderzoek.

Programma Praktijkdag Toezicht en Handhaving Omgevingswet

1. 10.00 uur **Welkom**
Door Gerd de Kruif, programmamanager Invoeringsondersteuning
2. 10.05 uur **Onderzoek TH en de Omgevingswet**
Het programma ADSMO heeft een onderzoek gedaan naar de ondersteuningsbehoefte bij de voorbereidingen op de komst van de Omgevingswet onder toezichthouders en handhavers van de overheidsorganisaties. De uitkomsten worden gepresenteerd en aan u stellen wij de vraag of u zich in deze resultaten herkent.
Een panel van inhoudelijk deskundigen reageert op het onderzoek en op vragen uit de zaal.
3. 11.00 uur **Werktafels**
Gesprekken over thema's
De verschillende thema's zijn:
 - 1 Hoe gaan we om met doelregelgeving en zorgplicht?
 - 2 De positie van Toezicht & Handhaving in het beleidsproces
 - 3 Veranderingen in rollen en vaardigheden als gevolg van Anders Werken
 - 4 Digitaal samenwerken
 - 5 De rol van toezicht en handhaving in het transitieproces
4. 12.15 uur **Lunch**
5. 12.45 uur **Spreker Ton Strien, burgemeester Olst-Wijhe**
6. 13.15 uur **Terugkoppeling werktafels plenair**
7. 13.45 uur **Afronding**
Door Gerd de Kruif, programmamanager Invoeringsondersteuning
8. 14.00 uur **Einde**

Bijlage 6

Overzicht van (kennis) netwerken die in de interviews zijn genoemd

Landelijk

Programma Aan de slag met de Omgevingswet

Omgevingsdienst.nl

Vereniging BWT

Platform Bodemtoezicht

Provinciaal

IPO

Provinciaal kennisnet

Provinciaal Milieu-Overleg

Lokaal

VNG

ROM-netwerk

Kringen van gemeentesecretarissen

Kringen van griffiers

Overig:

Beroepsverenigingen voor toezichthouders, handhavers, specialisten, RO en juridisch

Regionale samenwerkingsverbanden van gemeenten

Unie van Waterschappen

Consultancies, advocatenkantoren en commerciële opleidingsinstituten

Platform 31

Kennisinstellingen, zoals Universiteiten en Hogescholen

VVM, netwerk van milieuprofessionals

Omgevingsweb

Online courses (O)MOOC's

Binnenlands Bestuur

ROM-netwerk

Loketgezondleven

Bijlage 7

ISSUES GENOEMD IN DE INTERVIEWS	AANTAL KEER GENOEMD (>1)
Ander type medewerker, andere competenties nodig	11
Anders werken, cultuurverandering	8
Zorgen over de mogelijkheden van het toepassen van de zorgplicht	8
Er is meer kennis en informatie nodig op uitvoeringsniveau	8
Digitaal beter samenwerken en informatie delen	7
Gemengde leertrajecten/pilots met diverse overheden en partners	6
Overheden moeten beter samenwerken	4
De Omgevingswet heeft een hoog ambitieniveau	4
Toezicht en Handhaving moet aan de voorkant van het proces komen	3
Handhaving wordt complexer	3
De verwachting is dat er meer juridische procedures komen	3
De Landelijke Handhavingsstrategie blijft van toepassing	3
We hebben behoefte aan checklists en andere tactische hulpmiddelen	3
Let op het meenemen van de gemeenteraad en de staten	3
Doelregelgeving wordt ingevuld met decentraal beleid en regels	3
Noodzaak voor goede ICT-voorzieningen in de eigen organisatie	2
Noodzaak voor programmatische aanpak handhaving	2
Bedrijven en burgers moeten ook mee in de verandering	2

Dit onderzoek is uitgevoerd door Yvonne van Delft

In opdracht van

